

TÜRKİYE’NİN AYDINLANMA SÜRECİNDE BİR KÜLTÜR DEVRİMİ MİLLET MEKTEPLERİ

*Yrd. Doç. Dr. Saime YÜCEER**

Giriş

Osmanlı Devleti’nin geriye gidiş sürecini başlatan etkenlerden biri de eğitimin çağın koşullarına entegre edilememesiydi. Skolâstik düşüncenin egemen olduğu eğitim kurumları bilgi üretememekteydi. Bu geriliği gidermek için eğitim alanında önemli girişimler Tanzimat Döneminde gerçekleştirildi. İmparatorluk çağdaş eğitim kurumlarına kavuştu. Bunun yanında geleneksel eğitim kurumları da varlığını sürdürdü.

Ancak bu dönemde oluşturulan çağdaş eğitim kurumları, İmparatorluğun geneline yaygınlaştırılmadığı gibi devletin yetişmiş insan gücüne olan ihtiyacını da karşılayacak boyutlarda değildi. Yine de eğitim alanında gerçekleştirilen yenilikler, Osmanlı modernizasyonunda başarılı sonuçların elde edildiği bir alan oldu. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere devleti yok olma noktasından kurtaran ve tam bağımsız saygın bir devlet konumuna getiren kadroyu, söz konusu edilen çağdaş eğitim kurumlarında yetişen insanlar oluşturdu.

Bu kısmî iyileştirmeler, daha geniş boyutlara ulaştırılmadı. Diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da radikal değişimler Cumhuriyet döneminde gerçekleştirildi. Mustafa Kemal daha 1918’de eğitim alanında saptadığı hedefi: “Halkı eğiterek bilgili kılmak, ve aydınları halk seviyesine indirmekten ziyade, bütün halkı eğitimde aydın olarak yetiştirmek gerekir.”¹ diyerek ortaya koymaktaydı. Bu düsturdan hareketle eğitim sorununa Kurtuluş Savaşı yıllarından itibaren çözümler aranmaya başlandı. Ama köklü değişimler, Cumhuriyetin ilanından sonra yaşandı. Bu bağlamda en radikal değişim, Tanzimat Döneminden itibaren tartışılmaya başlanan İkinci Meşrutiyet Döneminde daha da canlanan Lâtin esasına dayalı Türk alfabesinin 1 Kasım 1928’de kabul edilmesiyle gerçekleştirildi. İşte bu makalede incelenecek olan Millet Mektepleri, Harf Devriminin uygulama alanını oluşturan bir boyuttur.

* Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Afetinan, *Ellinci Yılda Tarihten Geleceğe*, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1973, s. 41.

1. Harf Devrimi

Yukarıda da değindiğimiz gibi epey bir zamandır Lâtin esasına dayanan Türk alfabesinin kabul edilmesi konusu Türk düşün hayatında tartışılmaktaydı. İkinci Meşrutiyet Dönemi bu konuda en yoğun tartışmaların yaşandığı süreç oldu.

Bu tartışmaların odağındaki kişilerden biri olan Celâl Nuri İleri 1915'te yayımlanan kitabında, "Harflerimiz berbattır. Bu harflerle biz işimizi göremeyiz: Bunlar yetersizdir. Harflerimizin noksanından, bir işe yaramadığından bilimsel olmadığından burada bahsetmeyeceğiz. Yalnız şurasını söyleyeceğiz ki bu harfleri ve bunlarla yazılmış cümleleri, halk rahatlıkla öğrenemiyor. Bunlar doğal olmayan şeylerdir. Bu durum ilerlemeye engel oluyor. Halkta tahsil ve aydınlanma isteğini söndürüyor. Onun için harfleri iyileştirme gibi boş, faydasız önlemlere baş vuracağımıza bir an önce, büyük bir cesaretle Lâtin harflerini kabul etmeliyiz."² diyordu.

Ancak bu tartışmaları düşünsel boyuttan uygulama alanına taşıyan Lider Mustafa Kemal olacaktı. O, eğitim alanında gerçekleştireceği devrimlerle çağdaş, laik, ulusal değerlere sahip çıkan ve özgür düşünen bireylerden oluşan bir toplum meydana getirmeyi programlamıştı³. Ancak mücadeleye başlanan ilk günlerde eğitim sisteminin bulunduğu nokta konusunda iyimser bir tablo çizmek olanaksızdı. Eğitim Bakanlığı eski kanunlarla yönetilmekteydi. Bakanlığın ayrı bir bütçesi yoktu. Bu kıtlık yıllarında masrafları karşılamak da olanaksızdı. Bir taraftan ekonomik yokluklar, bir taraftan da işgaller nedeniyle eğitim yapmak son derece güçtü, yeni okul açılmadığı gibi mevcut okulların bir kısmı da kapatılmak zorunda kalınıyordu⁴.

Mustafa Kemal'in desteği ve Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi'nin de çabasıyla Kurtuluş Savaşı'nın en bunalımlı günlerinde 15 Temmuz 1921'de Ankara'da "Maarif Kongresi" toplandı. 250 kadar bay ve bayan öğretmenin katıldığı Kongre 21 Temmuzda kapandı. Mustafa Kemal Kongreyi açış konuşmasında batıl inançlardan doğunun ve batının etkilerinden uzak olunmasını vurgulayarak, eğitimin Millî olması üzerinde durdu. O,

² C.N. İleri, *Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye*, 2. Baskı, İstanbul 1331 (1915), s.182-183, metin sadeleştirilmiştir; Latin Alfabesinin Türkçe'nin yazımı için kullanılmasına XIV. Yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Bu konuda bkz. T. Tekin, "Türk Yazı Devriminin Öncüleri", Cumhuriyet Belgeler Yazı Devrim Eki, 1 Kasım 1978.

³ Ş. Turan, "Çağdaşlaşmada Eğitimin Yeri", *Atatürk, Eğitim ve Türkiye'nin Çağdaşlaşma Semineri*, Bursa 1992, s. 29.

⁴ İ. Başgöz-H.E. Wilson, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk*, Ajans Türk Matbaası, 1968, s. 60-62.

eğitime verdiği önemi “Hükümetin en feyizli ve en mühim vazifesi maarif umûrudur.”⁵ diyerek ortaya koymaktaydı.

Eğitim programları ve kurumlarının düzenlenmesine yönelik ilk planlı girişim olan⁶ bu Kongrede, ilk ve orta öğretimin alacağı biçim üzerinde tartışmalar yapıldı. Öğretimin sadeleştirilmesi, uygulamalı olması ve yerleştirilmesi üzerinde duruldu. Bunları bir programa bağlayacak kurul seçildi. Sonra Hamdullah Suphi Bey, Kongreyi bir konuşma ile kapadı⁷.

Zaferden sonra eğitim alanında daha kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilecektir. 15 Temmuz 1923'te Eğitim Bakanlığının düzenlediği “Heyet-i İlmiye” toplantısında eğitim sorunları tartışılmaya başlandı. Bu kurulun çalışmaları 15 Ağustos'a kadar sürdü⁸. Eğitimin millileştirilmesi, çağdaş koşullara ulaştırılması ve yaygınlaştırılması çalışmaları sürmekteydi.

Arap alfabesinin yerine Lâtin esasına dayalı Türk harflerinin kabul edilmesi de bu çerçevede düşünülen bir devrimdi. Bu yoldaki hazırlıklar 1927 yılında başladı ve 1928 yılının ilk aylarında da sürdü. Bakanlar Kurulu kararıyla yeni Türk alfabesini hazırlamak amacıyla oluşturulan “Dil Encümeni” ilk toplantısını 26 Haziran 1928'de Ankara'da yaptı.

Mustafa Kemal Paşa Türk Harflerinin kabulüne ait ilk haberi 9/10 Ağustos 1928 gecesi Sarayburnu'nda Halk Partisinin düzenlediği bir eğlence de Gülhane Söylevi olarak tarihe geçen konuşmasında halka duyurdu. Bunda:

“Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz.”deniliyor ve devam ederek,

“... Vatandaşlar, yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz. Bütün millete, köylüye, çobana, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve mil-

⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C.XVIII, (2338-1340), 1 Mart 1922, s. 7; Hakimiyeti Millîye, 21 Temmuz 1921; Savaştan önce Misak-ı Millî sınırları içinde 12.812 ilkokul, 153 orta okul, 17 yüksek okul bulunuyordu. 19.212 ilkokul öğretmeni, 1.815 orta okul öğretmeni, 368 öğretmen yüksek okulda olmak üzere toplam 21.404 öğretmen vardı. Öğrenci sayısı ise 596.460 ilkokulda, 27.461 orta okulda, 6.667 yüksek okulda öğrenci eğitim görmekteydi. Hakimiyeti Millîye, 14/17 Temmuz 1921; İkdâm, 19 Temmuz 1921; H. Melzig, *Atatürk Dedi Ki*, Ankara 1942, s. 111.

⁶ R. Özalp-A. Ataünal, “Millî Eğitim Kongreleri ve Şûraları”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, M.E.B. Yayını, İstanbul 1983, s. 106. Ayrıca bkz. Y. Akyüz, “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, M.E.B. Yayını İstanbul 1983.; Bu dönemde bir tarafta dini eğitim veren medrese ve vakıf ilkokulları diğer tarafta modern eğitim veren mektepler iki ayrı tip insan yetiştirmekteydi. İ Başgöz- H. Wilson, age, s. 78; Ayrıca bkz. N. Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991; S. Akgün, “Tevhid-i Tedrisat”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, M.E.B. Yayını İstanbul 1983.

⁷ Hakimiyeti Millîye, 22 Temmuz 1921.

⁸ O. Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.V, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1943, s. 1682.

liyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez; bu ayıptır. Bundan... utanmak lazımdır. Bu millet, utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış ve iftiharlarla tarihini doldurmuş bir millettir...”⁹. diyerek konuşma son buluyordu.

Gerçekten de bir ulusun %80’inin okuma yazma bilmemesi utanılacak bir şeydi ve geri kalmışlığın görüntülerinden biriydi. Çağdaşlaşmanın simgelerinden biri olarak kabul edilen yeni Türk alfabesiyle¹⁰, Türkçe’yi ifade etmekte ciddi problemler yaşanmayacağı gibi yaşlı insanların bile yeni yazıyı okuyup yazmayı öğrenebildiğini bu süreçte yaşanan deneyimler gösterecekti. Bu durumu Mustafa Kemal: “...Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını, güneş gibi meydana çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisinin kararıyla Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır.”¹¹ diyerek vurgulamaktaydı.

Atatürk bir devrim yapacağında o konuda uzman kişilerin düşüncelerini öğrenmeye önem verirdi. Devrim hakkında bu kişiler olumlu düşünüyorlarsa bu konuda nasıl bir yol izleneceği hakkında onların fikirlerini alırdı. Olumsuz düşünenlerin ise devrime neden karşı olduklarını anlamaya çalışırdı¹².

Bu çerçevede Harf Devrimi öncesinde de bir dizi konferanslar gerçekleştirilecekti. Dolmabahçe Sarayında yapılacak toplantılarda, Mustafa Kemal’in liderliğinde dil uzmanları, tarihçiler, şairler, edipler ve diğer ilgililer konu üzerinde hararetli tartışmalar yapacaklardı¹³.

Yeni Türk Harfleriyle yazıp okuma hakkındaki Dolmabahçe Sarayında verilecek konferansların ilki 25 Ağustos 1928 Cumartesi günü yapıldı. Bu toplantıda İbrahim Necmi (Dilmen) Bey, “Yeni Türk Harfleri ve Okunu-

⁹ *Ayin Tarihi*, C.XVII, No:53, Ağustos 1928, s. 1-3; Ayrıca bkz, S.N. Özerdim, *Yazı Devriminin Öyküsü*, Ankara 1978, s. 47-50; *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, I-III, 3. Baskı, TİTE Yayınları, Ankara 1981, s. 251’de bu söylevin 8 Ağustosta verildiği kayıtlıdır. Bu nutku söylediği yerde Mustafa Kemal’in bir heykeli yapıldı. İkdam, 25 Teşrinievvel 1928.

¹⁰ Bu konuda Fuat Köprülü, 1 Kasım 1926’da “Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar zannediyorlar ki Batı medeniyetini bu suretle daha çabuk ve kolay temessül edebiliriz Halbuki Garp medeniyetine temessül harflerimizin tebdili ve Latin harflerinin kabulüyle kabil olmaz.” T. Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 1984, s. 276.

¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.V, 1928, 1 Teşrinisani 1928, s. 5.

¹² Y.H. Bayur, “Cumhuriyet Devrinde Atatürk’ün Önderliğinde Harf Devrimi”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara 1991, s. 75.

¹³ *İslâm Ansiklopedisi*, Atatürk Maddesi, II, 1960, s. 786; *Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti*, Hazırlayan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 251.

şu” başlıklı konferans verdi¹⁴. Mustafa Kemal, konferansa katılacak milletvekillerinin yeni Türk harflerini öğrenmiş olarak konferansa katılmalarını istiyordu¹⁵. Gerçekten de konferansa katılan milletvekilleri alfabeyi öğrenip gelmişler ve orada sınava tabi tutulmuşlardır¹⁶.

Toplantılara Halit Ziya Uşaklıgil, Ali Canip (Yöntem), Velet Çelebi (İzbudak) gibi yazı devrimine karşı olan kişiler de çağırılmıştı¹⁷. Kurultayda herkes söz alarak eleştirilerini yöneltti. Bunlara Dil Encümeni üyelerinden İbrahim Necmi, Ahmet Cevat ile Ragıp Hulusi cevap veriyordu. Toplantılar tam bir özgürlük içinde hararetle tartışmalara sahne oluyordu¹⁸.

Bu çerçevede 29 Ağustos 1928’de yapılan tartışmalı konferansta, Başbakan İsmet Paşa tarafından kürsüden okunan ve İbrahim Necmi Dilmen tarafından da tahtaya yazılan Atatürk’ün kurultay sırasında aldığı notlarda: “1. Milleti Cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini kaldırmaktan başka çare yoktur. 2. Komisyonun teklif ettiği alfabe, hakikaten Türk alfabesidir. Türk Milletinin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak yeterliğe sahiptir. 3. İmla kuralları dilin ıslahına gelişimine ve Millî zevke göre en mükemmel şeklini alacaktır.”¹⁹ deniliyordu.

Türk harfleri yasasının çıkışından önceki dönemde, 1928 Eylül ve Ekim aylarında yurt çapında yürütülen alfabe seferberliği de, Dolmabahçe Kurultayının bu onayına dayandırıldı²⁰. Mustafa Kemal çıktığı yurt gezilerinde halkı bu konuda bilgilendirip aydınlatmaktaydı.

Yürütülen bu çalışmalardan sonra 11 maddeden oluşan “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” 1 Kasım 1928’de mecliste oy birliği ile kabul edildi. 3 Kasım’da da Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi. Bu kanunun 1 nci ve 2 nci maddesinde: “1. Şimdiye kadar Türkçe’yi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Lâtin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler “Türk Harfleri” unvan ve hukuku

¹⁴ N. A. Banoğlu, Atatürk’ün İstanbul’daki Hayatı I, Büyük İstanbul Derneği Yayını, İstanbul 1973, s. 221.

¹⁵ Cumhuriyet, 25 Ağustos 1928; Ankara’da “Muallimler Birliği IV. Kongresi”nde öğretmenler yeni harfleri halka öğreteceklerine dair ant içtiler. *Tarih IV*, s. 356.

¹⁶ Konferansa katılan milletvekili sayısı, A. Mumcu, “Yazı Devrimi 70 Yaşında”, Ağustos 1998, s.17’de 150 kişi olarak veriliyor; B. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, TTK Yayını, Ankara 1992, s.175’te 80 kişi olarak veriliyor.

¹⁷ B.Şimşir, *age*, s. 180.

¹⁸ Millîyet, 30 Ağustos 1928.

¹⁹ Vakit, 30 Ağustos 1928; Arap Alfabesiyle Türkçe’nin gelişmeyeceği, çünkü Türkçe’nin sekiz sesli harfe ihtiyacı olduğu Arapça’da ise sadece üç sesli harf bulunduğu gibi iddialar vardı. Ayrıca bkz. *Türkiye Cumhuriyeti Maarifi, (1923-1943)*, Maarif Vekaleti Yayını, Ankara 1944.

²⁰ B.Şimşir, *age*, s. 182-183.

ile kabul edilmiştir. 2. Bu kanun neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususî müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburîdir.” deniliyordu. Diğer dokuz maddesinde ise uygulanma alanları ve süreçleri hakkında bilgi verilmekteydi²¹.

Türk harflerinin kabulü kanunu meclisten geçtiğinde, milletvekillerinin, yüksek bürokratların ve aydınların çoğuna yeni alfabe öğretilmişti. Devlet dairelerinde görevli memurlar için kurslar düzenleniyordu. Bunlar 12 Kasım 1928’den itibaren sınava alınmaya başlandılar. Başarılı olanlar diploma alıyorlardı Aynı şekilde birçok resmi ve özel kuruluşlar çalışanlarına kurslar veriyordu²².

Daha Harf Devrimi kanunlaşmadan önce Milliyet Gazetesi’nde İbrahim Necmi (Dilmen) tarafından 21 Ağustostan itibaren “Yeni Harflerimizle Türkçe Dersleri” başlığı altında bir dizi yazı yayımlandı²³. 1 Ekim 1928’de yeni Türk harfleriyle ilk gazete çıktı “Türkçe Gazete” adıyla yayımlanan bu gazete haftada iki kez çıkıyordu²⁴. Cumhuriyet Gazetesi 8 Ekim 1928’de İkdâm Gazetesi de 1 Ocak 1929’da “Yeni Alfabe Dersleri” başlığı altında köşeler açarak okuyucularını bu konuda bilgilendirmekteydiler. Hakimiyeti Millîye ise 31 Ekim 1928’den itibaren 3 sayfasını yeni yazıyla vermeye başlamıştı²⁵. Ama İstanbul basınında tirajın düşeceği kaygısıyla böyle bir uygulamaya geçilmedi. Ancak 1 Aralık 1928’den itibaren kanun gereği bütün gazeteler, dergiler ve kitaplar yeni yazıyla basılmaya başlandı²⁶.

Yeni harflere geçiş basının tirajını düşürdüğü için Hükûmet gazete ve dergilere ayda 50 ile 2250 lira arasında para yardımı yapmak zorunda

²¹ Düstur, Üçüncü Tertip, C.X, s. 3-6; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:III, C.V, s. 7-8; *Maarifle İlgili Kanunlar*, T.C. Maarif Vekilliği Yayını, 1940, s. 17; Ayrıca bkz. M. Ş. Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Ankara 1973; B. Şimşir, *age*.

²² Cumhuriyet, 19 Kanunuevvel 1928; Hareket, 8 Haziran 1929.

²³ Milliyet, 21-22 / 29-30 Ağustos 1928.

²⁴ C. Perin, *Atatürk Kültür Devrimi*, 4. Baskı İnkılap Kitapevi, İstanbul 1987, s. 74. bu gazete 24 Aralıktan itibaren “Türkçe İlk Çocuk Gazetesi”ne dönüştü. *Age*, göst. yer.

²⁵ Cumhuriyet, 8 Teşrinievvel 1928; Hakimiyeti Millîye, 31 Ekim 1928; İkdâm, 1 Kanunusani 1929.

²⁶ Düstur, Üçüncü Tertip, C.X, s. 3-6; Yeni Türk Harflerinin tanıtım etkinliklerini düzenlemek için gerekli atamalar yapılarak İstanbul’da bir de büro kuruldu. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 03.18. 1.2/1.11.28(1); İstanbul Belediyesi, yeni Türk harfleri dışında diğer tabela ve levhalardan fazla vergi almaya karar vererek yeni harflerin kullanımını yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Hareket, 22 Mayıs 1929; Türk Ocaklarının yoğun çabaları sonunda halk mektepleri açılmış 25 günlük eğitimden sonra gençler sınava tabii tutularak başarılı olanlara belge verilmiştir. Bu Halk Dershaneleri Millet Mekteplerine dönüştürülecektir. Cumhuriyet, 5/19 Kanunuevvel 1928.

kaldı. Ayrıca basının sıkıntısını hafifletmek için ithal edilen matbaa malzemelerinden gümrük vergisi almama kararı alındı²⁷.

Şimdi artık yeni Türk harflerinin ve onlarla okuyup yazmanın halka öğretilmesi gerekiyordu. Halk savaş için örgütlendiği gibi eğitim için de örgütlenmeliydi. Bu da Millet Mektepleri Teşkilatı kurularak gerçekleştirilmeye çalışılacaktı.

2. Millet Mektepleri

Harf devrimini halka benimsetmek, yeni yazıyı halka öğretmek için geniş kapsamlı bir programı uygulayacak bir örgüt gerekmekteydi. Bu örgüt Millet Mektepleri adı altında oluşturuldu. Bu projeden İsmet Paşa 8 Kasım 1928’de Türkiye Büyük Millet Meclisinde şöyle bahsediyordu:

“Vatandaşların en müsait zamanlarında ve yanlarında ya iki aylık veya dört aylık kurslar açılacak, şehirde ve köyde mekteplere, muayyen içtima mahallerine gelmeye, vakitleri müsait olmayan vatandaşlar için seyyar muallim teşkilatı yapılacak. Devletin en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün memurları Millet Mektepleri teşkilatında ihtiyaca göre çalışacaklar. Reisicumhur hazretleri Millet Mektepleri teşkilatının umumi reisliğini ve baş muallimliğini kabul buyurmuşlardır. Bu teşkilat ile bir senede vatandaşların maişet hayatındaki düzeni hiç bozulmaksızın geçkin yaşlarda birkaç yüz bin nüfusu kurtarabileceğimizi hissediyoruz”²⁸

İsmet Paşanın da değindiği gibi Millet Mektepleri Örgütünün Genel Başkanı ve Başöğretmeni Mustafa Kemal idi. Örgütün diğer başkanları ise sırasıyla Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri idi. Bütün Bakanlık müfettişleri aynı zamanda Millet Mekteplerinin de müfettişleriydi. Müfettişler bu okulları sürekli denetleyecekler ve eksikliklerle başarıları her ay sonunda örgüt

²⁷ Cumhuriyet, 12 Teşrinisani 1928; B. Şimşir, *age*, s. 225-228; Bazı gazete ve dergilerin aylık olarak devletten istedikleri para ile aldıkları yardım Cumhuriyet 10.000 TL istiyor 2.250 TL alıyor; Milliyet, 9.000 TL istiyor 2.000 alıyor; Vakit, 8.000 TL istiyor 850 TL alıyor; İkdam 8000 TL istiyor 1200 TL alıyor. Bunlarla birlikte Son Saat, Akşam, Karagöz, Köroğlu, Haftalık Mecmua, Resimli Gazete, Resimli Ay, Akbaba, Papağan, Millî Mecmua, İçtihat, Üniversite Mecmuası olmak üzere gazete ve dergilerin istediği toplam yardım 57.200 TL’ye karşılık 9600 TL verilmiştir. B. Şimşir, *age*, s. 227-228; Yunus Nadi bu sıkıntılardan geçici olduğunu vurguladığı ‘Tarihi Bir Gün’ başlığını taşıyan yazısında: “...Ama bununla Türkiye’nin istikbalini o kadar parlak görüyoruz ki, bu parlaklık karşısında adeta gözlerimiz kamaşıyor. İşte yeni yazının mahiyeti ve manası budur.” diyordu. Cumhuriyet, 1 Kanunuevvel 1928.

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:III, C.V, s. 26-29; Cumhuriyet, 9 Kasım 1928; M. İlgürel, “Millet Mektepleri”, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1981, s. (25-35), s. 29; Cumhuriyet, 9 Teşrinisani (Kasım) 1928. Türkçe gazete tamam Türkçe ve Türk Alfabesi ilanları çıkıyor. Cumhuriyet 4 Teşrinievel 1928.

merkezine rapor edeceklerdi. Merkez, Millî Eğitim Bakanlığı idi. Örgüte genel yön veren ise, Millî Eğitim Bakanının Başkanlığında oluşturulan bir kuruldu. Millî Eğitim Bakanı, her üç ayda bir Millet Mektepleri Örgütü Genel Başkanı Mustafa Kemal'e bir rapor vermekle yükümlüydü.

Bu kurula bağlı olarak Millet Mektepleri il, ilçe, bucak ve köy kurulları oluşturuldu. Bunların başlıca görevleri, dersaneler hazırlamak, ısıtmak, aydınlatmak ve donatmak; kayıt, yoklama defterleri, yazı tahtası, tebeşir, defter, kalem kitap gibi öğretim araç ve gereçlerini sağlamak; yerel ekonomik ve sağlık koşullarını göz önünde tutarak, Millet Mekteplerinin başlama ve bitme zamanlarını belirlemek ve öğrencilerin derslere devamını sağlamaktı. Bunun için gerekirse polis, jandarma, Belediye görevlileri, muhtarlar ve esnaf örgütlerinden de yararlanabileceklerdi.

Görüldüğü üzere en küçük yerleşim biriminden en büyüğüne kadar her birimin kendi Millet Mektepleri idare heyeti vardı. Küçükten büyüğe doğru herkes bir üstüne karşı sorumluydu. Belediyeler, bankalar, demiryolu ve liman işletmeleri gibi kurumlarla, yirmiden fazla işçi çalıştıran şirket fabrika gibi yerler kendi çalışanlarına okuma yazmayı öğretmekle yükümlüydü. Hapishane yöneticileri de, altı aydan fazla mahkumiyeti olanlara okuma yazma öğretmekle görevliydi²⁹.

Millet Mekteplerinde görev alan öğretmenlere iki aylık için 30; dört aylık için 50 lira ücret ödenecekti. Bu ücretleri de aynı kurullar sağlayacaklardı. Gezici öğretmenlerin görevlerini kolaylaştırmak işi de yine yerel kurulların göreviydi. Talimatnameye göre kadın ve erkek her Türk vatandaşı Millet Mektepleri örgütünün yardımcı uzuvları ve talebesiydi.³⁰

Görüldüğü üzere bu örgüt Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesine çok benziyordu. Yine Müdafaa-i Hukuk gibi Millet Mektepleri de büyük bir sivil toplum örgütü görünümündeydi³¹.

Millet Mektepleri 1 Ocak 1929 günü açılacaktı. Bu yoldaki hazırlıklar yoğun bir şekilde sürmekteydi. Millet Mekteplerinin işleyiş düzenini belirlemek için bir talimatname hazırlandı. Millet Mektepleri Talimatnamesi, Vekiller Heyetinin 11 Kasım 1928 tarihli toplantısında kabul edilmiş, 24 Kasım 1928 tarihinde ise yayımlanmıştı. Ancak Millet Mekteplerinin açıl-

²⁹ *Millet Mektebi Talimatnamesi*, Ankara 1929, madde: 45, 46, 47. (Bundan sonra bu kaynak *MMT* şeklinde kısaltılarak verilecek).

³⁰ *Age*, madde: 7 ve 8.

³¹ *Age*, madde: 9, 10, 11, 12, 13; İkdâm, 19 Teşrinievvel 1928; Cumhuriyet, 9 Teşrinisani/5 Kanunuevvel 1928; B. Şimşir, *age*, s. 237-238; İllerde "Millet Mektebi Vilayet Heyeti" adı verilen özel bir kurul il sınırları içindeki Millet Mekteplerinden sorumluydu. Bu heyet şu kişilerden oluşuyordu. Başkan Vali, Genel Katip Millî Eğitim Müdürü, bir İl Meclis Üyesi, Halk Partisi Mutemedi, Belediye Başkanı ve Türk Ocağı Başkanı. *MMT*, madde: 15.

masından sonra bu talimatnamenin yeterli olmadığı düşünülerek yeni bir talimatname hazırlanacak ve 22 Eylül 1929 tarihinde Vekiller Heyetince kabul edilecektir³².

Bu eğitim örgütü, Türk milletini yeni harflerden azami ölçüde faydalandırmayı ve büyük halk topluluklarını hızlıca okur yazar hale getirerek³³, halkı aydın bireylerden oluşan bir kitle haline dönüştürmeyi amaçlamaktaydı³⁴. Millet Mekteplerine gitmekle yükümlü olanlara 16-40 yaş sınırı konulmuştu³⁵. Ancak bir yıl sonra üst sınır 45'e çıkartıldı³⁶. Bu örgütün çatısı altında A ve B dersaneleri³⁷ ile Halk Okuma Odaları ve Köy Yatı Mektepleri oluşturuldu³⁸.

5 Aralık 1928 tarihli gazeteler, yeni harflerin süratle öğretilmesini amaçlayan Millet Mektepleri Talimatnamesinin 4 Aralıkta Maarif Emanetine geldiğini ve bunların hızlı bir şekilde Millî Eğitime bağlı idarelere gönderildiğinden bahsetmektedir³⁹.

Maarif Müdürü Haydar Bey 9 Aralıkta verdiği demeçte: “Ocak ayında Millet Mektepleri büyük bir törenle açılacaktır. Erkanı Hükümet Cumhuriyet Halk Fırkası, Hilâl-i ahmer ve Himâye-i etfâl teşkilatı üyeleri törende hazır bulunacaklardır. O büyük ve tarihi günde ilkokul öğrencileri de hazır bulunacak ve yarışmalar düzenlenecek halk bu sevinçli günü kutlayacaktır. Mektepler civarındaki törene davet edilecek halka bu devrimin büyüklüğü ve önemi anlatılacaktır. Mekteplerde şimdiden kayıt ve kabul mua-

³² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Belge No: 030. 18.1.2/1. 1. 13 (1), 7284 Numaralı Kararname; K. Arıburnu, Millî Mücadele ve İnkılaplarla İlgili Kanunlar, C.I, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1957, s. 314, 321; 15 bin adet basılarak yurdun her köşesine gönderildi. Talimatname maarif müdürleri, kaymakamlar ve valiler tarafından hemen uygulama alanına konuldu. Cumhuriyet, 19 Kanunuevvel 1928.

³³ *Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi*, madde:1, Yıl 1, Sayı: 8, Ankara 1928, s. 38. (Bundan sonra bu kaynak *MMTT* şeklinde kısaltılarak verilecek).

³⁴ *MMT*, madde: 1.

³⁵ *MMTT*, madde: 26.

³⁶ *MMT*, madde: 7.

³⁷ *MMTT*, madde: 2.

³⁸ *MMT*, madde: 2 Her iki talimatnamede de devamlılığı sağlamak için alınacak tedbirler göze çarparken, eski talimatnamede tedbirlerin yanında verilmesi düşünülen ödüller de göze çarpmaktadır. *MMTT*, madde: 46-47; Okuma Odalarına Millî Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanan kitap, gazete ve dergiler, halkın yararına sunuldu. Hareket, 23 Teşrinievvel (Ekim) 1929; *MMT*, madde: 2; Halk okuma odaları okumayı unutmamak ve vatandaşlara okumayı sevdirep ulusu sürekli okur hale getirmek için 1930 yılından itibaren açılmaya başlandı. Okuma odalarının sayısı 1936 yılında 500'e ulaştı. Ama daha sonraki yıllarda gereken ilgi gösterilmemiş sayı artacağına düşmüştür. *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s. 482.

³⁹ Cumhuriyet, 5 Kanunu evvel (Aralık) 1928.

melesi başlamıştır. Millet Mektepleri için Maarif Vekaletince hazırlanmakta olan kitapların basım ve dağıtım çalışmalarına başlanmıştır.”⁴⁰ diyordu.

Halkı okur yazar kılmak için devam eden çalışmalar, 15 Aralıktan itibaren Millet Mektepleri Talimatnamesine göre düzenlenecekti. Ocak ayında illerde mevcut öğretmen sayısı kadar Millet Mektepleri dershaneleri açılmış ve faaliyete geçmiş olacaktı. Her kasabada ve birden fazla öğretmeni olan köylerde, talimatnamenin ikinci maddesinde geçen A ve B kursları olmak üzere iki tip dersane açılacaktı. Dershaneler kadın ve erkek olabileceği gibi karma da olabilecekti⁴¹.

Eski yazıyı bilenler iki ay, hiç bilmeyenler ise, dört ay eğitim alacaklardı⁴². 1 Ocakta A Kursuna katılanlar, yani hiç okuma yazma bilmeyenler Nisan sonunda; B kursuna katılanlar, yani eski yazıyı okuyup yazanlar ise, Şubat sonunda kursu bitireceklerdi. Bu süre sonunda yapılan sınavlarda başarı gösterenlere iki türlü belge veriliyordu. Bunlardan biri: “Millet Mektepleri Dershanesi Mezuniyet Vesikası”, diğeri “Millet Mektepleri Şahadetnamesi” adını taşıyordu. Ancak bu okullarda en başarılı olan iki yada üç kişiye içinde 1924 Anayasasının bulunduğu bir kitapçık hediye edilecekti. Bu kitap, başarılı öğrencinin adının yazılı olduğu sayfa, sonra Atatürk’ün imzalı bir fotoğrafı ve gençliğe hitabesi ile anayasadan oluşuyordu⁴³.

Diploma alıp çıkanlar, ayrıca açılan tarım, ticaret, zanaat gibi meslek kurslarına öncelikle alınıyorlar kendilerine millet mektepleri yerel kurullarınca uygun hediyeler veriliyordu. Millî Eğitim Bakanlığının halk yayınlarından ücretsiz yararlanabiliyorlardı. Başarılı öğretmenlere ise, takdirname veriliyordu. Bir köyde herkese okuma yazma öğretebilen öğretmen, takdirnameden başka parayla da ödüllendiriliyordu. Millet Mekteplerinde başarılı öğretmenlik yapmış olan kamu görevlilerine de bağlı buldukları daireler yada kurumlarca takdirname veriliyordu⁴⁴.

Başarısız olan öğrenciler ise, yeni kayıt olanlarla birlikte eğitime devam edeceklerdi. Tek öğretmeni olan köylerde A ve B kursları beraber açılacaktı. Milli Eğitim müdürleri, 15 Aralığa kadar illerinin Millet Mektebi Heyetine ne kadar öğretmen olduğunu, isimlerini ve görev yerlerini bildireceklerdi. 29 Aralığa kadar Millet Mektebi dershanelerinde görev alacak öğretmenler, durumdan haberdar edileceklerdi. Millet Mektepleri Teşkilatı kanaıyla halkın ayağına kadar getirilen bu hizmetten en iyi şekilde faydalanılma-

⁴⁰ Cumhuriyet, 10 Kanunuevvel 1928.

⁴¹ *MMTT*, madde: 6, 24; Cumhuriyet 5 Kanunuevvel 1928.

⁴² İkdâm, 19 Teşrinievvel 1928; Cumhuriyet, 9 Teşrinisani 1928.

⁴³ M. İlgürel, *agm*, s. 33-34.

⁴⁴ B. Şimşir, *age*, s. 241.

sı için gerekli koşullar sağlanmaktaydı⁴⁵. Bu okullar için basılacak kitapları hazırlamakla görevli konunun uzmanı öğretmen ve üniversite hocaları Ankara'ya çağırılmıştı⁴⁶.

Bu program dahilinde okulsuz köylere öğretmen gönderilerek seyyar dershaneler açılacaktı. Dershaneler için ideal öğrenci miktarı 15 ile 40 olarak düşünülmüştü. Millet Mektepleri öğrenci sayısı fazla olduğu yerlerde 16-30 yaşları arasında olanlar ile otuz yaşından yukarı olanlar için ayrı ayrı dershaneler açılması öngörülmüyordu. Cuma tatili hariç haftanın her günü birer saat ders yapılması hükme bağlanmış olup bunun 2 saati okuma ve yazmaya, 2 saati hesaba, birer saati de sağlık bilgisi ve yurt bilgisine ayrılmıştı. Yurt bilgisi derslerinde millî tarih ve coğrafya derslerine özellikle önem verilmesi şart koşulmuştu⁴⁷.

Cezaevlerindeki vatandaşların da bu eğitimden faydalanmaları düşünülmüştü. Hatta altı aydan fazla mahkumiyeti olanları, okuma yazma öğretmeden tahliye eden cezaevi müdürleri hakkında, soruşturma açılabilirdi⁴⁸.

Her ailede fertlerin okuma yazma öğrenmelerinden aile reisleri sorumlu tutulmaktaydı. Eğer aileden sorumlu kişi, ailesinin üyelerini okula göndermeyip evde okuma yazma öğrenmelerini sağlayabiliyorsa bu kararında serbest olacak, ancak bu kişiler sınava tabi tutulacaklardı. Esasen, Millet Mekteplerine çeşitli mazeret ve ihmal sebebiyle gelmeyenler polis tarafından da takip edilmekte idi. Mahalle muhtarları ve ihtiyar heyetleri bu gibi kimseleleri tespit ve emniyete bildirmekle yükümlüydüler⁴⁹. Millet Mekteplerine devam oranı çok yüksekti. Devamsızlar ise % 15'in altında kalıyordu⁵⁰.

Millet Mekteplerinin genel oluşumu içinde seyyar A ve B dershaneleri de yer almaktaydı⁵¹. Seyyar dershane, okulu olmayan köylere bir devre

⁴⁵ *MMT*, madde: 31; Cumhuriyet, 6 Kanunu evvel 1928. Aralık 1928'de Maarif Vekaletinin valiliklere gönderdiği tamim.

⁴⁶ İkdâm, 2 Kanunusani 1929.

⁴⁷ *MMT*, madde: 15. Millet Mekteplerinde okutulan bazı kitaplar şöyleydi: Sabri Cemil, (Yalkut), *Millet Mektepleri Alfabetesi*, İkday Basımevi, İstanbul 1929, *Millet Mektepleri Kırâatı*, İkday Basımevi, İstanbul 1929; Muhittin Celal, *Millet Mektepleri ile Halk Dershanelerine Mahsus Sağlık Bilgisi*, Tefeyyüz Kütüphanesi, İstanbul 1930; İbrahim Hilmi, *Millet Mekteplerine Mahsus Yurt Bilgisi*, Marifet Matbaası, İstanbul 1931; Millî Eğitimin Millet Mektepleri için hazırladığı kitaplar bunun için şehirde okunacak kırâat kitabıyla köyde okunacak farklıydı. *Halk Dergisi*, Sayı: 1, 18 Şubat 1929, s. 3.

⁴⁸ *MMT*, madde: 46.

⁴⁹ Cumhuriyet, 19 Kanunuevvel 1928/2 Nisan 1929.

⁵⁰ İkdâm, 6/10 Kanunusani 1929.

⁵¹ *MMT*, madde: 2.

için öğretmen gönderilerek oluşturulan Millet Mektebi dershanelerine deniyordu.⁵²

Bu dershanelerde görev yapacak öğretmenlere de seyyar muallim deniliyordu. Seyyar muallimler, köylerde öğleden önce yaşları 12-16 arasında olanları, öğleden sonra ise 16-45 arasında bulunanları okuturlardı. Seyyar muallim olarak gönderilecek olan kişiler kadro fazlası olan öğretmenlerden seçilirdi. Eğer bunlar yeterli gelmezse öğretmen olma yetkinliğine sahip aydın insanlardan da seçilebiliyordu. Ancak bunlar sınava tabii tutulduktan sonra atanabilirlerdi⁵³.

Millet Mekteplerinin açılış zamanı yaklaştıkça çalışmalar hızlandı. Okullara elektrik veriliyor, öğretmenlerin tayin çalışmaları yoğun bir şekilde sürüyor, toplantılar yapılıyordu. Bölge Müfettişleri okulları dolaşiyor, tespit ettikleri eksiklikleri gidermeye çalışıyorlardı⁵⁴.

Millet Mektepleri giderlerine yerel kurulların da destek olmasına rağmen Eğitim Bakanlığının ayırdığı miktar halkın yoğun ilgisi nedeniyle yetersiz kaldı. Bu oluşuma özellikle büyük şehirlerdeki kadınlar da büyük ilgi göstermekteydi⁵⁵. Bu yoğun ilgiden dolayı başvuruların hepsi kabul edilemeyerek bir sonraki döneme bırakılıyordu⁵⁶. Halkın ilgisi planlandığından çok daha fazla sayıda dersane açılmasını gerektirmekteydi. Bu yüzden Eğitim Bakanlığına gerekli parasal destek veren kanun 26 Aralık 1928'de kabul edildi⁵⁷.

Nihayet hazırlıklar tamamlanarak 1 Ocak 1929'da yurdun her tarafında yapılan coşkulu törenlerle Millet Mektepleri açıldı⁵⁸ ve aynı günün akşamı büyük bir heyecanla derslere başlandı⁵⁹. Açılış törenleri için okulların büyük bir kısmında sabah saat 11.00'dan itibaren toplanılarak, harf devrimiyle ilgili konferanslar verildi. Yine bu olayın öneminin vurgulandığı ve

⁵² *Age*, madde: 3.

⁵³ *Age*, madde: 36, 37, 38.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 28 Kanunuevvel 1928.

⁵⁵ Küçük çocuklu annelerin bu okuma yazma sefeberliğinden faydalanabilmeleri için mürebbiler görevlendirilmiştir. *Milliyet*, 2 Kanunusani 1929.

⁵⁶ *Milliyet*, 1 Kanunusani (Ocak) 1929; *Cumhuriyet*, 1/4 Kanunusani 1929; 25 Kanunuevvel 1928 tarihli *Cumhuriyet Gazetesinde* "Millet Mekteplerine 8 yaşından 40 yaşına kadar her vatandaş devamla mükelleftir." deniliyor.

⁵⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030. 18. 1.2/1.11.11(1).

⁵⁸ *Milliyet Gazetesinde* Millet Mekteplerinin açılış haberi şöyle yer alıyordu: "Bu gün Millet Mektepleri açılıyor. 16'dan 40 yaşına kadar erkek kadın bütün Türkler okuyup yazma öğrenecek. Ama zannetmeyelim ki, bu mekteplere yalnız hükümetin mecbur ettikleri gelecek. Hayır millet o kadar hevesli ki, 70 yaşındaki ihtiyarlar değneklerini kaka kaka 5-6 yaşındaki yavrular da babalarının annelerinin ellerinden tuta tuta gelecekler." *Milliyet*, 1 Kanunusani 1929.

⁵⁹ *İkdam*, 2 Kanunusani 1929; *Cumhuriyet*, 4 Kanunusani 1929.

öğrencilerin rol aldığı piyesler sahnelendi. Kutlamalar adeta bir bilgi bayramına dönüştü.

İstanbul'da, törene katılacak okullar Taksim Meydanında toplandılar. Valiliğin, hazırlıkları denetiminden sonra şehir bandosu tarafından çalınan Harf Marşıyla tören başladı. En önde elinde bayrak taşıyan bir kız öğrenci, onun arkasında göğüslerinde yeni harflerle okuma yazmanın önemini vurgulayan levha ve afişlerin bulunduğu ilkokul öğrencileri; sonra sırayla bando takımı, izciler ve diğer okullardan oluşan tören alayının geçiş güzergahını dolduran kalabalık halk topluluğu coşkulu sevgi gösterilerinde bulunuyordu. Geçit töreni saat 18.00'da başlamıştı. Gösteri bittikten sonra saat 19.00'dan itibaren derslere başlanıldı⁶⁰.

Geçit törenine yabancı basının da ilgisi yoğundu. Bunlar gösteriyi filme çektiler. Türk harf devrimi çerçevesinde başlatılan okuma yazma seferberliği dış ülkelerde de büyük yankı bularak yabancı basında geniş yer ayrıldı⁶¹. The New York Times Gazetesi'nde, Amerika'da okuma yazma sorununun yüz elli yıldır bütünüyle çözümlenemediği vurgulanarak "Mustafa Kemal'in Türkiye'yi okutmak için gösterdiği ilgi bizde de olsaydı, okullara devamı sağlayacak bir yol bulabilir, gerekiyorsa davul da çalabilirdik."⁶² deniliyordu.

Millet Mekteplerine olan yoğun talepten hareket edilerek bütün ulusun yeni harflerle okuma yazma öğrenmesinin bir dönemde gerçekleştirileceği söylenmeye başlandı. Ancak bu öngöründe bulunulurken öğretmen ve dersane yetersizliği ve okuma yazma bilmeyenlerin oranının % 80'lerde seyretmesi gözden uzak tutulmuştu⁶³.

⁶⁰ Cumhuriyet, 2 Kanunusani 1929; Milliyet, 2 Kanunusani 1929; İkdam, 2-3 Kanunusani 1929; resmi okulların bulunmadığı yada yeterli olmadığı yerlerde bu hizmeti gerçekleştirmek için gayrimüslimlere ait okullardan da faydalanılıyordu. Cumhuriyet, 2 Kanunusani 1929; Evinde okumayı isteyenlerin sayısı nispeten azdır. Milliyet, 2 Kanunusani 1929. Millet Mekteplerinin açıldığı gün Türk eğitimine katkılarıyla her zaman hatırlanacak olan Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey yaşamını yitirmiştir. Cumhuriyet, 2 Kanunusani 1929.; Mustafa Necati'nin cenaze töreninde İsmet (İnönü) Paşanın yaptığı konuşma için bkz. İkdam, 3 Kanunusani 1929.

⁶¹ A. Mumcu, agm, s. 22; Bir Amerikan film şirketi olan Fox'un Yakın Doğu Müdürü Mister Harley'in "Gazi Mustafa Kemal ve İnkılap Büyükleri" adlı bir film çekeceği basında yer almıştır. Hareket, 29 Haziran 1929; Bu olaydan iki yıl sonra 11. 03. 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla bu şirkete "Türkiye'nin dünü ve bugünü" hakkında film çekme izni verildiğini görüyoruz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030.18.1.2/18.15.7.(1).

⁶² The New York Times, 3 Ocak 1929, bkz. B. Şimşir, *age*, s. 237.

⁶³ Bu yoğun istek Mustafa Kemal'le bile iyimser bir tablo çizdirmiştir. O, bu konuda: "En nihayet bir iki yıl içinde bütün Türk toplumu yeni harfleri öğrenecektir." der. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.II, s. 273.

İstanbul'da halk adeta Millet Mekteplerine hücum etmiş, sınıflar yeterli gelmediğinden 50 kişilik sınıflara 100 kişi alındığı olmuştur. Buna rağmen bir çok insan açıkta kaldı. Bunun üzerine Milli Eğitim Müdürlüğü, ilkokulların dışında başka okulları da Millet Mektebi olarak kullanma kararı aldı. Hatta Belediyeye ait bazı salonların da bu amaçla kullanıldığı oluyordu. Buna rağmen açıkta kalanlar oldu. Bu durumda olan kişiler listelenerek bir sonraki devreye bırakıldılar⁶⁴.

Bu konuda Milliyet Gazetesinde çıkan yazıda, "Vatanın her köşesinde millet mektepleri faaliyete geçti. Kadın erkek genç ihtiyar bütün vatandaşlar irfan nuruna doğru koşmaktadır. Millet mekteplerinin baş muallimi olan büyük Gazi'nin davet ve işaretine kim icabet etmez? Onun gösterdiği yol, yalnız selamet medeniyet ve irfan yoludur... Cehaletin mucip olduğu esaret düşman esaretinden daha fena, daha devamlıdır. İşte bunu da yıkmak cehaletin karanlık perdesini yırtarak irfan güneşine kavuşmak lazımdır."⁶⁵ deniliyordu.

Ancak Mardin gibi bazı şehirlerde bu yoğun ilgi gözlenmediği gibi, kadınlar bu olanaktan batıdaki şehirlerde olduğu kadar faydalanamadı ya da geleneksel yapı buna engel oldu. Mardin'de sadece 1929 yılında ve şehir merkezinde Millet Mektepleri açıldı. A kategorisinde 38 erkek, 4 kadın; B kategorisinde 19 erkek, 1 kadın olmak üzere toplam 62 dersane açıldı. 62 öğretmen görev yaptı. 3639 erkek, 295 kadın olmak üzere 3934 öğrenci devam etti. Bunlardan 3418'i erkek 246'sı kadın olmak üzere toplam 3664 kişi mezun olabildi⁶⁶.

1928-1933 Döneminde Maraş'ta ise, A kategorisinde 267 erkek, 25 kadın; B kategorisinde 39 erkek, (Bu kategoride kadın dersane açılmamış) olmak üzere toplam 331 dersane açıldı. 299 öğretmen görev aldı. A ve B kategorisinde toplam 12.604 erkek, 1244 kadın devam etti. 6277 erkek, 543 kadın diploma almaya hak kazandı. 1543 erkek, 7 kadın A kategorisinde dışardan sınava girip diploma almayı hak kazandı. B kategorisinde dışardan bitiren yoktu. Toplam 8370 kişi yeni harflerle okumayı ve yazmayı öğrendi⁶⁷. Hakkari'nin köylerinde Millet Mektepleri açılmamış ama Siirt'in köylerinde açılmıştı⁶⁸.

Bursa'da A ve B olmak üzere toplam, 4755 dersane açıldı. Bunun 2349'u kadın idi. Bu dersanelerde 2322 öğretmen görev aldı. Dersanelere

⁶⁴ İkdam, 5 Kanunusani 1929.

⁶⁵ Milliyet, 6 Kanunusani 1929.

⁶⁶ *Maarif, 1928-33 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği*, No: 28, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s. 30-31. (Bundan sonra bu kaynak MMFİ şeklinde kısaltılmış olarak verilecektir).

⁶⁷ *Age*, s. 30-31.

⁶⁸ *Age*, s. 20-21, 36-37.

112.305 erkek, 115.337 kadın devam etti. 55.460 erkek, 48.882 kadın olmak üzere 104.342 kişi diploma almayı başardı⁶⁹.

Ankara’da A ve B olmak üzere 1111 dersane açıldı. 1119 öğretmen görev aldı. 19.971 kişi dersanelere devam etti. 31.164 erkek, 4246 kadın olmak üzere dışarıdan sınavı verenlerle birlikte 36.799 kişi diploma almaya hak kazandı⁷⁰.

İstanbul’da ise, 1928-1929 döneminde 2204 dersane açıldı. 2204 öğretmen görev aldı. 44.650 erkek, 68.370 kadın olmak üzere toplam 113.020 kişi dersanelere devam etti. 40.141 erkek, 52.495 kadın olmak üzere 92.636 kişi mezun olmayı başardı⁷¹.

Kadınlara özel kolaylıklar sağlandı. Çocuklu kadınların eğer çocukları sütten kesilmemiş ise bunlar bir sonraki devreye bırakılıyordu. Çocukları iki yaşından büyük annelere ise özel dersaneler açılacak ve dersler esnasında bu kadınların çocuklarına hademeler bakacaktı.⁷²

Okuma yazma bilenler ve Millet Mekteplerine gitmeyenler için sınav yapılacağı ve sınavı kazananlara diploma verileceği bildirildi. Açılışın ikinci haftasından itibaren bu kişilerin sınavlarına başlandı. Gazeteler sınav yerlerini belirtirken bunların sayısının az olduğunu söylemektedir.⁷³

Millet Mekteplerinde derse başlanılmadan önce tören yapılıyordu. Öğretmen önce okuma, yazma ve Türk harfleri konularını içeren bir konuşma yapıyordu. Arkasından Atatürk’ün Türk harfleri konusundaki söylevini içeren plağı çalıyordu. Tabii eğer gramofon varsa. “Gazi Hitabesi Plağı” denen bu plağın satışından elde edilen gelir, Millet Mekteplerine bağışlanmıştı. Plak hemen hemen her okula sağlanmıştı. Millet Mekteplerini başarıyla bitirenler isterlerse meslek bilgilerini arttırmak için “Halk Dershanelerine” girebilirlerdi. Millet Mektepleri giderleri için yerel yönetim bütçelerinden ödenek ayrılacaktı. Ayrıca Ticaret ve Ziraat odaları, Belediyeler, özel kişilerce yapılacak bağışlar da buna ekleniyordu⁷⁴.

⁶⁹ *Age*, s. 10-11; Millet Mekteplerine halk tarafından gösterilen ilgi bakımından ilk sırada İstanbul ikinci sırada da Bursa gelmekteydi. *Halk Dergisi*, Sayı: 2, 18 Şubat 1929, s. 3; *Milliyet*, 1 Şubat 1929; Bursa Millî Eğitiminden gönderilen bilgiye göre şehirde 1060 dersane açıldı. Ocak ayının sonuna kadar 54.764’ü kadın 47.647’si erkek olmak üzere 102.411 kişinin kayıt için başvurduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet, 4 Şubat 1929.

⁷⁰ *MMFİ*, s. 4-5.

⁷¹ *Age*, s. 22-23.

⁷² *Milliyet*, 6 Kanunusani 1929; İstanbul’da Kadınlara Pazartesi ve Perşembe günleri öğleden sonra erkeklere ise pazar, pazartesi, çarşamba ve perşembe akşamları ders verilecekti. *İkdam*, 5 Kanunusani 1929.

⁷³ *Milliyet*, 9 Kanunusani 1929.

⁷⁴ B. Şimşir, *age*, s. 239.

Millet Mekteplerinin yayın organı Halk dergisiydi. İlk sayısında Millet Mekteplerinin niçin kurulduğu, ulusun anlayabileceği şekilde dile getirilmekteydi. Halkın kendi kendisini idare şekli olan demokrasilerde, eğer halk cahilse bu rejimin uygulanamayacağı yalın bir dille anlatılıyordu ve devamla: "... milletin kendi kendisini idare etmesi, halk hükümetinin, cumhuriyetin idaresi için dünyanın işleri hakkında bir çok bilgilere ihtiyaç vardır. Bu bilgilerin anahtarı da okumak ve yazmaktır. İşte bu sebeplerden batıda eğitim çok ileri gitti. Hemen otuz seneden beri büyük batı uluslarında okumak yazmak bilmeyen hiçbir insan kalmamıştır.

...Gazi nasıl on sene evvel düşmanları vatan topraklarından atmak için milleti seferberliğe çağırdı ise şimdi de Türk Yurdundan cahilliği atmak kaldırmak için seferberlik ilan etti. Türkiye’de kadın erkek herkes okumak yazmak bilecektir, bu ülkede artık okumak bilmeyen kalmayacaktır... Şimdilik okuma yazma öğreten bu mektepler gelecek devreden itibaren yaşamak için lazım olan diğer bilgileri de öğretecek, tam manasıyla birer mektep olacaktır.”⁷⁵ deniliyordu.

Millet Mektepleri Örgütü içinde gerçekleştirilen diğer bir uygulama da, Köy Yatı Dershaneleri denilen okullar idi. Bu okullara, eğitimin henüz gitmediği okulsuz köylerin çocukları, belirli bir eğitim programından geçirildikten sonra, eğitmen olarak köylerine geri gönderilmek üzere alınır ve Millet Mektepleri Talimatnamesine uygun olarak eğitim verilirdi⁷⁶.

Bunlar adından da anlaşılacağı üzere yatılı okullardı. Ekonomik giderlerini sağlayabilen vilayetlerin şehir merkeziyle mümkünse her kaza merkezinde birer Köy Yatı Okulu açılacaktı. Buraya alınacak çocuklar okulsuz köylerden toplanan ve 12-18 yaşları arasında olan sağlıklı ve zeki olan çocuklardan seçilirdi. Bu okullarda eğitim altı ay sürer, 1 Kasım’da başlar, Nisan ayı sonunda da biterdi⁷⁷.

Bir Köy Yatı Okulu en az yirmi öğrenciyle açılabilirdi. Bir devrede okutulacak öğrenci sayısı kırkı geçer altmışı bulmazsa kırk öğrenciye bir dersane açılır diğerleri bir sonraki devreye bırakılırdı. Eğer bu sayı altmışı geçer ve ekonomik durumda uygun olursa iki dersane açılırdı⁷⁸.

Dershanelere alınacak çocuklar, ilkokul müfettişlerinin kendi görev bölgelerinde sene boyunca yapacakları denetleme gezileri sırasında seyahatleri esnasında belirlenirdi. Seçilen çocuklar derslerin başlayacağı 1 Kasım’dan bir hafta önce gelerek gözlem altına alınırlardı. Bu bir haftalık denetimde başarısız olan çocuklar köylerine geri gönderilirdi. İl eğitim idareleri ,

⁷⁵ *Halk Dergisi*, Sayı: 1, 11 Şubat 1929, s. 4-5.

⁷⁶ *MMT*, madde: 3.

⁷⁷ *Age*, madde: 1, 3, 4.

⁷⁸ *Age*, madde: 5

il dahilinde Köy Yatı Okulları açılmışsa dershanelerin şubeleri kadar öğretmeni belirleyip buralara göndermekle yükümlüydüler. Ayrıca buralarda idari işleri yürütmek üzere bir de müdür görevlendirilirdi. Köy Yatı Okulları, buldukları bölgenin Millet Mektepleri idare heyetine bağlıydılar⁷⁹.

Diğer yandan Millet Mekteplerinde 1928-1929 Döneminde yaşanan heyecan daha sonraki dönemlerde sürdürülemedi. Bu programın uygulanmasında görülen aksaklıkların giderilmesi için “Teftiş Heyetinin Umumi Raporu” adı altında 1928-1930 yıllarına ait 12 maddelik bir muhtıra Milli Eğitim Bakanlığına verilmiştir⁸⁰.

Millet Mekteplerine devam etmeyenler hakkında hükümet emirlerine uyulması konusunda tatbikata başlandı. Akşamları yapılan yoklamada, bulunmayanların isimleri polis merkezlerine gönderilmekteydi⁸¹.

Arap harfleriyle eğitim yapmaya çalışanlar da vardı. Arap harfleriyle gizli ya da açık eğitim görenler hakkında uygulanacak yaptırımları içeren talimatname, Maarif Vekaletinin 21 Temmuz 1931 tarih ve 1750 sayılı tezkiresiyle yapılan teklif üzerine Bakanlar Kurulunun 23 Aralık 1931 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.⁸² Bu konuda Cumhuriyette çıkan bir haberde “Bazı mekteplerde yeni harflerle imtihan olanlara eski yazı kurallarının sorulmakta olduğu hayretle anlaşılmıştır. Hükümetin maksadı yalnız yeni harflerimizle okuyup yazmayı temin olduğuna göre böyle lüzumsuz soruların sorulmaması tamimden tebliğ edilmiştir.”⁸³ denilmektedir.

Halkın büyük kısmının tepkisine rağmen bazı gayrimüslim ve Müslüman Türk vatandaşları yeni harfleri benimseme yerine Fransızca gibi başka dilleri kullanmayı tercih ediyorlardı. Bu nedenle Fransızca gazetelerin tirajında bir yükselme yaşandı⁸⁴.

Millet Mekteplerinde öğretmenlik yapan M. Adil Özder anılarında, “Kasabada (Bayramiç) Millet Mekteplerinin açılış törenleri davullu zurnalı şenlikli olmuştu. Bir süre sonra bana, gündüz çalışmalarımın akşam üstü saatlerinde yirmi kadar köy imamı ve köy katibi efendilere yeni harflerle okuma yazma görevi verildi. Bu kurs, her gün aynı saatlerde, bir ay sürdü-rüldü. Kursta uzun sakallı, gözlüklü, altmışların üstünde hoca efendiler ve yine yaşlı köy katipleri vardı. Bir aylık sürede hepsi de yeni harflerle okuma yazmayı başardılar.

⁷⁹ Age, madde: 7, 8, 12.

⁸⁰ Maarif Vekaleti Mecmuası, Sayı: 19, İstanbul 1930, s. 31-32.

⁸¹ Cumhuriyet, 18 Şubat 1929.

⁸² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030. 18. 1. 2/24. 81. 15(1).

⁸³ Cumhuriyet, 9 Şubat 1929.

⁸⁴ B. Şimşir, age, s. 227.

Ondan sonra da, yine gündüzleri aynı saatlerde kasabanın ev hanımlarından bir gruba yeni harflerle okuma yazma öğrettim. Bu çalışmalarımızda 20 gün kadar sürdü. Bu hanımlar da, hoca ve katip efendiler gibi eski yazıyla okuyup yazmayı bildikleri için o süre içinde başarı gösterip yeniyi kolaylıkla öğrenmiş oldular.

Gündüz derslerinden ayrı olarak birde geceleri saat yirmi birlere kadar süren Millet Mektepleri gece dersaneleri vardı. Bu gece derslerini de bana verdirttiler. Memur ve aydınlar dışında, kasabanın her çeşit adamından (Arabacı, hammal, aşçı çırağı, helvacı, mutaf, bezzaz, attar vb) sayıları kırka yaklaşan yurttaşlar bu gece derslerine devam ettiler ve okuma yazma öğrendiler.

Bir yıl sonra Çanakkale'den Anadolu'muzun Kuzey doğusunda Türk Rus sınırının kesiştiği noktada bir köye atanmışım. Oraya gittiğimde millet mekteplerinin gece ve gündüz öğretimini yapan ve adına seyyar muallim denilen genç bir ortaokul mezunu arkadaşımın, yeni harflerimizle okuma yazma öğretmekte olduğunu gördüm. O köy tamamıyla acara ağzı yabancı bir dille konuşan yurttaşlarımızın yurduydü. Buna rağmen, Türkçe'yi pek az bilen köy hanımlarının yeni harflerle birkaç ay içinde okuma yazmayı öğrendiklerini hayretle görmüştük...⁸⁵ demektedir.

1928-1933 Dönemindeki Millet Mekteplerinin sayısal bir başarı grafiğini çıkartmak gerekirse şu rakamları verebiliriz:

Bu dönemde Dershane sayısı A kategorisinde 32.123 erkek, 11.996 kadın, B kategorisinde: 7876 erkek, 2025 kadın olmak üzere toplam 54.020 dershane açıldı. Öğretmen sayısı A kategorisinde 30.134 erkek, 7960 kadın; B kategorisinde 6474 erkek, 2120 kadın olmak üzere toplam 46.688 öğretmen görev yaptı. Dershanelere, A kategorisinde 1.254.176 erkek, 702.870 kadın, B kategorisinde 244.413 erkek, 104.007 kadın olmak üzere toplam 2.305.466 öğrenci devam etti. Dershanelere devam edenlerden A kategorisinde 627.766 erkek, 276.294 kadın; B kategorisinde 157.339 erkek, 63.517 kadın olmak üzere 1.124.916 öğrenci başarı göstererek diploma almaya hak kazandı. Okul dışı eğitim alanlardan sınava girip başarılı olanlar ise A kategorisinde 76.141 erkek, 21.465 kadın; B kategorisinde 21.843 erkek, 2784 kadın olmak üzere 122.233 kişi diploma almaya hak kazanmıştır⁸⁶.

Genel yekûna baktığımızda ise, A kategorisinde 703.907 erkek, 297.759 kadın; B kategorisinde 179.183 erkek, 66.300 kadın olmak üzere 883.090 erkek, 364.059 kadın diploma almaya hak kazanmıştır. Erkek ve

⁸⁵ M. Şakir Ülkütaşır, *age*, s. 41, 70-71; Millet Mektepleri ilk yıllarda çok verimli çalışmış, daha sonra ilgi azalmış Atatürk'ün ölümüyle de son bulmuştur denebilir. *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB, İstanbul 1983, s. 481.

⁸⁶ *MMFİ*, s. 44-45.

kadın toplam mezun sayısı 1.247.149 kişi olarak ortaya çıkmaktadır. 1929-1933 yılları arasında Millet Mekteplerine devam edenlerin sayısı 2.305.466 olduğuna göre bunların 1.058.317 kişisi diploma almaya hak kazanamamıştır⁸⁷.

Millet Mektepleri 1933'ten sonra 3 yıl daha yaşayabildi. Kuruluş yılında yani 1928-1929 döneminde 20.489 olan dersane sayısı 1935-1936 döneminde 2274'e düştü. Öğrenci sayısı da 1.045.500 kişi iken, 59.206'ya kadar indi⁸⁸.

Sonuç

Millet Mektepleriyle, bütün ulusa yeni Türk alfabesiyle okuma yazma öğretmek amaçlanmaktaydı. Yalnız okuma öğretmekten amaç, Millet Mekteplerinin yayın organı Halk Dergisinde de belirtildiği gibi bir tabela yada herhangi bir yerde gördüğü yazıyı okuyabilmek değil; ulusun sürekli okur hale getirilmesiydi. Böylece halk aydın bir kitle haline getirilecek, demokrasi rejiminin uygulanabileceği koşullara ulaşılabilecekti. Bu hedef, 1929'da yayımlanan Millet Mekteplerinin ikinci Talimatnamesinde daha kuvvetli olarak vurgulanmaktaydı.

Bu konuda Yusuf Ziya Bey, Halk Dergisinde yayımlanan yazısında "Okumak bazı insanların sandığı gibi, alfabeyi öğrenip yazıyı sökmek, gazeteyi heceleme değildir. Okumak daimi olmalı, ardı arkası kesilmemelidir nasıl günde üç öğün yemek yiyorsak, hiç olmazsa bir öğün de okumalıyız. Okumuş diye her gün okuyana her gün bilgisini arttırana derler..."⁸⁹ diyordu.

1928-1929 döneminde halkın Millet Mekteplerine gösterdiği yoğun ilgi içeride ve dışarıda aydın bir toplum oluşturma amacına ulaşılacağına en büyük göstergesi olarak kabul edildi. Ancak bu yoğun ilgi bir sonraki dönem olan 1929-1930 sürecinde devam etmedi. Dershaneye devam eden öğrenci sayısı, 1928-1929 Döneminde 1.045.500 iken %50 bir düşüş yaşanarak

⁸⁷ *Age, göst. yer*; Cevdet Perin, Millet Mekteplerinden 1936 yılına değin 2 milyon 546 bin yurttaşın diploma aldığını yazıyor. C. Perin, *age*, s. 76; 1929-1933 arasında 1.247.149 kişinin diploma aldığına göre, bu halk okullarının söndüğü bir dönem olan 1933-1936 sürecinde diploma alanların sayısının 2.000.546 milyona ulaşması olasılığı zayıf görülmektedir.

⁸⁸ *MMFİ*, s.44; E.N. Gökşen, "Millet Mektepleri", Cumhuriyet, Yazı Devrimi Belgeler Eki, 1 Kasım 1978, s. 11, bkz. B. Şimşir, *age*, s. 244-245. Ordu bu konuda işi biraz daha sıkı tutmuştur. 1926 yılında terhis edilenlerin yüzde 17'si eski harflerle okuma yazma bilirken, 1931'de terhis olanların yüzde 25'i, 1936'da ise terhis olanların % 75'i yeni harflerle okuma yazmayı biliyordu. N. Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 48.

⁸⁹ Yusuf Ziya, "Okumak Nedir?", *Halk Dergisi*, Sayı: 49, 13 Kanunusani 1930, s. 2.

1929-1930 Döneminde 544.534 kişiye indi. 1930 dan sonra ise Millet Mekteplerine ilginin oldukça azaldığı görüldü⁹⁰.

Bu durumda, Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği toplumu yeniden yapılandıran radikal devrimlerden çıkarları sarsılan güçlerin dini kullanarak halkı iktidar aleyhine kışkırtmaya başlamasının ve 1929'da yaşanan dünya ekonomik krizinin yarattığı ortamdan dolayı hissedilir bir ekonomik rahatlık sağlanamaması nedeniyle muhaliflerin halkı yönlendirmek için gerekli zemini bulmalarının önemli rol oynadığını söyleyebiliriz⁹¹.

Yine de Millet Mektepleriyle, Türkiye'nin aydınlanma sürecinde belirlenen hedeflere ulaşamamış olsa da, Harf devriminin toplumda tutunması sağlanarak önemli bir işlev yerine getirilmiştir.

⁹⁰ *MMFİ*, s. 44.

⁹¹ Millet Mektepleri Teşkilatında görev almış olan Murat Akgün ile 31 Mart 2001 tarihinde yapılan söyleşi.